

BIBLIJSKI MOTIVI NA FRESKAMA U ĐAKOVAČKOJ KATEDRALI (8)

3. POKLON TRIJU KRALJEVA (Ludwig Seitz, 1878.)

Ovo je prva od triju apsidalnih slika u kojima su, po želji biskupa Strossmayera, biblijskim motivima dodani i neki povijesni sadržaji. Time je očitovan produžetak biblijskog događaja u vremenu. Freska je vrlo svečana. Polukružnim oblikom i veličinom nadvisuje ostale. U središtu je, na prijestolju, Marija. Na koljenima pridržava maloga Isusa. Ona je ovdje ne samo Isusova Majka, nego i slika Crkve. Sa svake strane slike prilaze poklonici. Postavljeni su simetrično: pet likova i anđeo s lijeva, i isto toliko zdesna. Prinose mu znakove svoje ljubavi, darove. Sve je na slici shematizirano, da bismo je lakše čitali. Uz shematsku simetričnost slika nije načinjena u perspektivi.

Izvori teme

Biblijski izvor je samo Matejevo evanđelje. »Kad se Isus rodio u Betlehemu Judejskome u dane Heroda kralja, gle, mudraci se s Istoka pojavise u Jeruzalemu...« Mogli bismo ih nazvati i znanstvenicima onoga vremena, možda astronomima ili barem astrolozima. Kraljevima su nazvani

tek kasnije. I Matej dalje pripovijeda da su se javili tamošnjim vlastima, izravno kralju Herodu, pitajući za »novorođenog kralja židovskog«. Herod o tome ništa ne zna, nego »sazva sve glavare svećeničke i pismoznance narodne« da oni nađu odgovor. Na temelju knjige proroka Miheja (5,1) oni odgovaraju da se Mesija ima roditi u Betlehemu. Herod učini još nešto: o svemu »potajno« ispita strance, osobito kad im se pojavila zvijezda, a onda ih šalje u Betlehem. Istovremeno od njih traži da ga, po povratku, izvijeste što su našli.

Razvoj teme

Izvještaj je pun inspirativnih pojedinosti za umjetnika. Temeljni je motiv poklonstvo Kristu, klanjanje njegovoj božanskoj naravi. Prvi slikarski prikazi javljaju se već u 2. stoljeću u Priscilinim katakombama. Zatim na starokršćanskim sarkofazima 4. i 5. stoljeća. Već tu Bogorodica sjedi s Djetetom na krilu, a orijentalni mudraci prilaze s darovima. U narednim stoljećima prizor biva sve svečaniji: prijestolje okružuju anđeli, a Krist s majčina krila blagoslivlja. Zatim, od kraja 10. stoljeća, mudraci dobivaju krune, postaju kraljevi. Kraljevi se potom, od 12. stoljeća, pokatkad prikazuju kao personifikacije triju doba ljudskoga života: mladosti, muževnosti i starosti. Evanđelist ne govori da su bila trojica. Taj je broj izveden gledom na tri dara koja su donijeli.

Od 14. vijeka, u vrijeme gotike, kraljevi su raskošno odjeveni, okruženi paradom brojnih dvorjana, vojnika, konja, konjanika, deva, slonova i drugih životinja i svakojaka svjetovna sjaja. Ideja poklona Mesiji i Gospodinu nekim je slikarima ili naručiocima samo povod za prikaz svjetovnog sjaja. Na slici su ponekad i poetske ili anegdotalne scene, prizori iz lova...

Tema poklonstva triju kraljeva vrlo je česta, i nama poznata, u pučkoj umjetnosti i to osobito uz božićne jaslice.

Pojedinosti

Tri dara - zlato, tamjan i smirna - tumače se kao naznake Kristova kraljevstva (zlato), božanstva (tamjan) i muke (smirna). Augustin u mudracima gleda prve pogane kojima se Bog objavio (kao što su pastiri bili prvi Židovi). Kraljevima su prozvani na temelju starozavjetnih Božjih obećanja, primjerice: »Kraljevi Taršiša i otokâ nosit će dare... Klanjat će mu se svi vladari, svi će mu narodi služiti.« (Ps 72, 10.11). Od 9. stoljeća kraljevi su dobili imena Gašpar (Kaspar), Melhior i Baltazar.

Nije jasno odakle i zašto. Smatrani su predstavnicima triju tada poznatih kontinenata: Azije, Europe i Afrike. Zato je jedan od njih, od kasnog srednjeg vijeka, obično prikazivan kao crnac. - Motiv triju kraljeva pripada božićnom ikonografskom krugu. Otkako je u 4. vijeku Božić od 6. siječnja premetnut na 25. prosinca, ostalo je u zapadnoj Crkvi da se 6. siječnja slavi blagdan Triju kraljeva, točnije Bogojavljenja, to jest Božje objave Krista poganima.

U katedrali

Kompozicija freske u katedrali oslonjena je na tradicionalnu ikonografiju, ali i vrlo originalna. Slijeva, Kristu Djetetu prilaze tri kralja. Imaju kraljevske krune i vrlo su svečano odjeveni. Prate ih i dvojica paževa. Svoje darove nose u umjetnički izrađenim posudama. Prvi je starac. Odloživši krunu na tlo, kleknuo je i otvorio škrinju s darom zlata. Drugi je muž u zrelim godinama. Dar mirhe (smirne) u zlatnom poklopljenom kaležu već je podigao da ga prikaže. Glavu mu resi »frigijska kapa«, koja označuje čovjeka s Istoka, i kruna. Prati ga paž koji je, otkrivši glavu, pokleknuo na jedno koljeno. Treći kralj je mladić, crnac, kao i njegov paž. Iz dragocjenog kovčega izvadio je svom gospodaru pozlaćenu kadionicu i sad iz zasebne posude stavlja tamjan na ugljevlje. Mirisni dim se već uzdiže.

Dijete Isus, s božanskom aureolom oko glave, okrenulo se na Marijinom koljenu i desnicom blagoslivlja trojicu iskrenih bogotražitelja. Marija je na svečanom prijestolju. Iza prijestolja dva lebdeća anđela drže svečani ćilim, a iznad ćilima blista zvijezda repatica. Osobito je plemenito i lijepo Marijino lice i stas. Đakovačkom svećeniku i piscu Pavi Matijeviću ovaj lik »katedralne Gospe« bio je inspiracija za novelu »Madona«, u kojoj pripovijeda da je slikar Ludwig Seitz kao model za Mariju uzeo mladu majku koju je zapazio u obližnjem selu Trnavi. Originalnost ove freske su pet likova koji prilaze Djetetu zdesna. Oni nisu iz Evandjelja, nego iz hrvatskog puka. Tu je zapravo evanđeoski događaja preveden na svagdanji život. Ne nose kraljevsku, nego narodnu odjeću. Ne poklanjaju umjetničke, nego poljodjelske darove. Zajedničko im je s kraljevima što se klanjaju istom Mesiji.

Prvi je do prijestolja pokleknuo starac bujne sijede brade i kose. Iz pletene niske košare na zemlji vadi svoj dar: sočno raznobojno grožđe. Asocijacija na Kristovu krvnu križnu žrtvu i misno vino je

više nego očita. O ramenu mu je, na lijevom boku, bogato ukrašena i pletena kožna torba, koju ratar uvijek uzima sa sobom kad se po važnu poslu nekamo uputi. Za starcem je klekla mlada žena u bogato veznoj slavonskoj narodnoj nošnji. Njezin je dar rukovet pšeničnog klasja koje donosi na desnom ramenu. Klasjem je ovjenčala i glavu. I tu je predoznačena posljednja večera, euharistijski kruh, buduća hostija, sakrament vječnog života. Tim više što žena kleči na ćilimu, šarenom slavonskom »ponjavcu«, koji su nekad sve slavonske žene nosile u crkvu i klečale na njemu tijekom mise, osobito za vrijeme podizanja.

Desno od starca je još jedna žena. Po skromnijoj odjeći i maslinovoj grančici koju drži u ruci možemo zaključiti da je od mora, iz Dalmacije. Njezin dar je mnogoznačan. Zimzeleno i dugovječno maslinovo stablo simbol je vječnog života, grančica simbol mira i pomirenja. Obilni plod znak je Božje providnosti i brige, a ulje koje se dobiva od plodova simbol tjelesnog i duhovnog zdravlja. Ulje je povrh toga neizostavna tvar kod podjeljivanja važnih sakramenata: krštenja, potvrde, bolesničkog pomazanja, svećeničkog i biskupskog ređenja. Upotrebljava se kod posvete predmeta koji će služiti za bogoslužje. Jednom riječju, maslinovo ulje simbolizira obilje svakovrsne Božje milosti.

Zatim Isusu i Mariji pristupa mladić s košarom na ramenu, u kojoj su »plodovi zemlje i rada ruku čovječjih«, raznovrsno voće i povrće. Mladić predstavlja Hrvata iz Hercegovine. Za njim dolazi još jedan mladi čovjek, Hrvat iz Bosne, koji prinosi svoj karakteristični dar: ovna i dvije ovce. Obučen je u tursku nošnju, o ramenu su mu gajde, a u ljevici pastirski štap. Nazočnost ove skupine pučana na slici je svakako ikonografska osobitost - iznimka za ovaj motiv. Važno je uočiti da su tri prva dara - grožđe, pšenica i maslina - barem jednako znakovita kao darovi zlata, tamjana i smirne, a zapravo u novozavjetnoj simbolici i mnogo konkretniji i rječitiji. Ne treba previdjeti ni to da su među petero darovatelja dvije žene.

Tlo po kojem stupaju klanjatelji puno je zelenila i raznolikog cvijeća. Tu su ljiljani, maslačak, ruže, neven... U slikarstvu su to simboli proljeća, novog života i bogočašćenja. (U vrlo detaljnoj skici koju je mladi Seitz načinio stoji legenda za ovaj motiv, koji je nabolje tumačenje sadržaja: »STOLNA CRKVA U DJAKOVU: SV. TRI KRALJA I HRVATSKI SELJACI IZ RAZNIH KRAJEVA KLANJAJU SE ISUSU. SLIKAO LJUDEVIT SEUTZ. Sva druga tumačenja su

naknadna.).

Drugačije tumačenje

Prisutnost pučke skupine na ovoj slici neki su tumačili drugačije. Mladića s korpom na ramenu smatrali su Bugarinom, a goniča ovaca Srbinom. Prvi je to izrekao Izidor Kršnjavi u svojoj knjižici »Listovi iz Slavonije« (1882.). Njegova prosudba očito je više osobna i romantičarska nego znak poznavanja ikonografskog programa. Nakon njega drugi su takvo tumačenje - već prema potrebama vremena - povezivali s ekumenskim i političkim idejama biskupa Strossmayera. U svečanoj hrvatsko/francuskoj knjizi o katedrali »Stolna crkva u Đakovu«, koju je 1900. godine u čast biskupu Strossmayeru, prilikom 50. obljetnice njegove biskupske službe, izdala tadašnja Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu, stoji: »Košaru... donosi seljak iz Hercegovine, a seljak iz Bosne... privodi stadašce.« Reproducirana je i slika s potpisom: »Sveta tri kralja i hrvatski seljaci«. A u samom tekstu, na stranici 54., slika se imenuje još jasnije: »Sv. tri kralja i hrvatski seljaci iz raznih krajeva klanjaju se Isusu.«

Antun Jarm